БРАЧНИ ПЛАНОВИ КОТРОМАНИЋА И ДРЖАВНА ПОЛИТИКА БОСНЕ ПОЛОВИНОМ XV ВЕКА

НЕВЕН ИСАИЛОВИЋ

А п с т р а к т. – Рад разматра брачне планове босанске владарске династије Котроманића 50-их година XV века у контексту државне политике Босне. Приказани су покушаји краља Стефана Томаша да, у складу са променљивим политичким околностима, ожени свог сина и наследника Стефана Томашевића удовицом хрватског бана Петра (Перка) Таловца – Хедвигом (1453–1454), затим представницом миланске владајуће куће Сфорца (1456–1459) и, најзад, кћерком српског деспота Лазара Бранковића – Јеленом-Маром (1458–1459). Једини остварени брак, са Јеленом Бранковић, био је склопљен у договору са угарским двором и проугарском струјом у Српској деспотовини, али је, због сукоба различитих фракција у Смедереву и неповољних војно-политичких околности, само убрзао пад средњовековне српске државе.

Кључне речи: XV век, Босна, Српска деспотовина, Турска, Угарска, Стефан Томаш, Стефан Томашевић, Стефан Вукчић Косача, Франческо Сфорца, Хедвига Таловац, Јелена (Мара) Бранковић, Котроманићи, Таловци.

Краљ Стефан Томаш (1443–1461) ступио је на босански престо у време озбиљних потреса на политичкој сцени југоисточне Европе. Док су на истоку Балкана Угри и Срби, потпомогнути крсташима са Запада, ратовали са Турцима, обнављајући притом и Српску деспотовину, у Босни је владао раздор. Томаш је већ на почетку своје владавине био суочен са побуном моћног племства, предвођеног његовим братом Радивојем Остојићем и Стефаном Вукчићем Косачом, које га је сматрало не само нелегитимним сином краља Остоје, већ и нелегално изабраним краљем. У кризној ситуацији, између 1443. и 1446. године, он је ослонац нашао у личности све моћнијег угарског великаша Јаноша Хуњадија који му је обезбедио угарско признање и, самим тим, снажну заштиту.[1] Након једног од низа привремених измирења између

[1] J. Teleki, *Hunyadiak kora Magyarországon*, Pesten 1852–1857; I. Kukuljević-Sakcinski, *Spomenici bosanski i crnogorski*, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku 2 (1852) 38–39; L. Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter* (даље: L. Thallóczy, *Studien*), Munchen–Leipzig 1914, 366–368; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе* (даље: С. Ћирковић, *Историја Босне*), Београд 1964, 275–281; Р.

Томаша и Стефана Вукчића, дошло је 1446. године и до брака између краља и Катарине, ћерке тада још увек великог војводе.[2]

Босански краљ био је савременик оштрих сукоба између Турске и Угарске на простору Балкана и био је увучен у сплет разнородних односа са тадашњим политичким чиниоцима. Томашева лојалност према Хуњадијевцима, и поред извесних размимоилажења, остала је у највећој мери доследна. У свему осталом, он се прилагођавао тренутку, али често на невешт начин, не спроводећи скоро ниједну своју замисао до краја. Од доласка Мехмеда II на власт (1451) постало је, међутим, извесно да ће балканске државе постати плен турских освајача уколико они не буду одлучно заустављени. У таквим околностима, свака дугорочна стратегија, осим борбе против Османлија, и није имала перспективу.[3]

Иако је његов савезник Јанош Хуњади био дугогодишњи предводник крсташких похода, краљ Томаш је ипак делатно изостао из сваке веће антитурске коалиције током своје владавине, чак и онда када је намеравао да се лично стави на чело једне од њих (1456–58). Његови главни спољнополитички циљеви били су претежно регионалног карактера и провлачили су се кроз његову краљевску титулатуру. Неки од њих били су јасни – овај босански владар први је унео Далмацију и Хрвате у своју интитулацију.[4] Па опет, и кроз већ типизиране наслове краља Срба и, између осталог, Хумске земље и Подриња, огледала се краљева жеља да обнови Тврткову Босну и да се његова власт учврсти и у земљама које је контролисао српски деспот (тј. у Подрињу) и у земљама које је држао осамостаљени херцег и краљев таст Стефан Вукчић (тј. у Хумској земљи).[5] У стварности, проширење краљевског домена и наметање ауторитета на простору Босне у њеним границама с краја XIV века био је преамбициозан, а у поређењу са одбраном од Турака и промашен циљ.

Идеали одбране хришћанства никада нису натерали краља Томаша да ратује изван граница оне Босне, какву мислимо да је зацртао кад тумачимо његову интитулацију и политичке кораке које је предузимао. Међутим, он је био склон локалним сукобљавањима. Неколико пута је успевао да

Živković, *Tvrtko II Tvrtković. Bosna u prvoj polovini XV stoljeća*, Sarajevo 1981, 207–208; P. Ćošković, *O dolasku Stjepana Tomaša na vlast i njegovom međunarodnom priznanju*, Istorijski zbornik 5, Banja Luka 1984, 7–35; Isti, *Bosanska kraljevina u prijelomnim godinama 1443–1446*, Banjaluka 1988.

[2] О краљици Катарини погледати: Ђ. Тошић, *Босанска краљица Катарина (1425–1478)*, Зборник за историју Босне и Херцеговине 2 (1997) 93–112.

[3] С. Ћирковић, *Историја Босне*, Београд 1964, 323–324.

[4] D. Lovrenović, *Na klizištu povijesti. Sveta kruna ugarska i Sveta kruna bosanska 1387–1463* (даље: D. Lovrenović, *Na klizištu povijesti*), Zagreb–Sarajevo 2006, 296–299.

[5] С. Ћирковић, *Сугуби венац. Прилог историји краљевства у Босни*, Зборник Филозофског факултета у Београду 8–1 (1964) 360–365 (прештампано у: С. Ћирковић. *Работници, војници, духовници – Друштва средњовековног Балкана*, Београд 1997, 296–301).

преотме Сребреницу од Бранковића, а на Цетини је ратовао са хрватским великашима Таловцима и са херцегом Стефаном, не наилазећи при том на симпатије Венеције. Краљев регионални положај умногоме је диктирала његова веза са Хуњадијевцима. Уочи рата херцега Стефана и дубровачке коалиције (1451–1454), бити уз Хуњадија значило је бити против Цељских, Таловаца и Бранковића. У Томашеве непријатеље почетком 1450-их убраја се и херцег Стефан, док је са Млечанима краљ покушавао да успостави боље односе, желећи да са њима подели Хрватску.[6] Супротстављеност херцегу приближила му је и Дубровчане, али је довела и до привременог измирења са деспотом Ђурђем који се жестоко противио рату против Републике св. Влаха. Уз краља су стајали и Војсалићи у Доњим Крајима.[7]

Други вид борбе представљала је брачна политика у којој се босански владар окушао управо у току рата херцега и Дубровника. Почев од 1453. па све до 1459. престолонаследник Стефан Томашевић био је средство за остваривање текућих спољнополитичких циљева свога оца. Таква пракса није била неуобичајена, али је краљ Томаш управо у брачним плановима показивао недоследност која је, делом, била диктирана честом променом околности, али је била и последица закаснелог узмицања од *ad hoc* доношених одлука.

Смрт Петра (Перка) Таловца, хрватско-далматинског бана, највећег поседника на подручју између Зрмање и Цетине и држаоца цетинско-клишког кнештва, марта или априла 1453, изазвала је јагму за његовом облашћу.[8] Иза њега су остали само малолетни синови Иван и Стјепан и једнако малолетни синовци.[9] Херцег Стефан, коме је октобра 1453. умрла жена Јелена и који је имао и своју метресу Елизабету, похитао је да започне преговоре о браку са Хедвигом, Таловчевом удовицом. Преговори су трајали неко време крајем 1453. и баница је постављала одређене услове. У градовима млетачке Далмације сматрало се да је тај брак изгледан.[10]

---

[6] M. Šunjić, *Prilozi za istoriju bosansko-venecijanskih odnosa 1420–1463*, Historijski zbornik 14 (1961) 119–145; Исти, *Венеција и последњи босански краљеви (1420–1463)*, Херцеговина 4 (1985) 81–90; Isti, *Bosna i Venecija (odnosi u XIV i XV st.)* (даље: M. Šunjić, *Bosna i Venecija*), Sarajevo 1996, 227–302.

[7] С. Ћирковић, *Историја Босне*, 297–306.

[8] J. Gelchich – L. Thallóczy, *Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum regno Hungariae*, Budapest 1887, 539–541.

[9] V. Klaić, *Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća* II/2, Zagreb 1901, 252, 269–270; Isti, *Poviest Bosne do propasti kraljevstva* (даље: V. Klaić, *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*), Sarajevo 1990², 308; В. Ћоровић, *Хисторија Босне* I (даље: В. Ћоровић, *Хисторија Босне*), Београд 1940, 513–514.

[10] L. Thallóczy, *Studien*, 170–173; С. Ћирковић, *Вести Броља да Лавело као извор за историју Босне и Дубровника*, Историјски часопис 12–13 (1961–1962) 169–171; Исти, *Херцег Стефан Вукчић Косача и његово доба* (даље: С. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић*), Београд 1964, 205–206; M. Šunjić, *Bosna i Venecija*, 276. Напомена – Захвални смо колегиници Јелени Илић, која је била љубазна да са немачког преведе потребне делове из Талоцијевих *Студија* и без чијег би труда многи подаци донети у овом раду остали непознати.

Против склапања те везе устали су краљ Томаш и деспот Ђурађ, свако из својих разлога.[11] Босански краљ је већ неко време намеравао да заузме хрватски банат, а сада му се чинило да се указала прилика да то учини мирним путем. Деспотови мотиви су магловитији јер су до тада његови односи са Вукчићем већ били поправљени, али их можемо тражити у претпоставци да су преговори о браку са Хедвигом Таловац одложили реализацију договора, по коме је Владислав, херцегов старији син, требало да се ожени Ана Кантакузином, рођаком Бранковића. Вероватно да управо у том смеру треба тумачити и збуњујуће вести из млетачког архива у којима Венеција месецима час пожурује, час одлаже посланство Косачама, наводећи прво да је оно формирано због „свадбе херцеговог сина", а затим „због херцегове свадбе".[12]

Стефан Томаш је, да би спречио брак свог таста са Хедвигом, предложио да се његов син и престолонаследник Стефан ожени баницом и постане заштитник њених малолетних синова.[13] Није познато да ли су и из тог правца вођени званични преговори – зна се само да су Дубровчани јануара 1454. честитали Томашу на сродству које ће учинити са хрватском баницом.[14] Честитке краљу наклоњеног Дубровника биле су преурањене. Наиме, планове обојице босанских моћника осујетила је Венеција. Томе је, по свему судећи, допринео и сам Томаш који је често ширио гласине како Косача жели да постане сплитски херцег. Сарадњом Сплићана, хрватског подбана Бојничића, кастелана Таловчевих утврђења и централних млетачких власти, већ у јануару 1454. прелиминарно је договорено стављање баштине, градова, али и малолетних синова покојног Перка Таловца под заштиту *Serenissime*.[15] Та одлука је коначно донета и саопштена херцегу средином марта 1454. Градови Клис, Сињ, Чачвина и Петровац подигли су млетачка обележја, а старање о деци Перка и Хедвиге, до њихове осамнаесте године преузеле су власти Републике св. Марка.[16] Убрзо након ових догађаја дошло је до измирења између краља Томаша и херцега. Тек следеће, 1455. године,

[11] О томе је писао Трогиранин Никола Собота. Погледати: F. Rački, *Prilozi za sbirku srbskih i bosanskih listina* (даље: F. Rački, *Prilozi za sbirku srbskih i bosanskih listina*), Rad JAZU 1 (1867) 155.

[12] S. Ljubić, *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke republike* X (даље: S. Ljubić, *Listine* X), Zagreb 1891, 23–24; L. Thallóczy, *Studien*, 171–174; В. Ћоровић, *Из прошлости Босне и Херцеговине. 1. Иваниш Павловић 2. Питање женидбе херцега Стјепана и њехових синова 1455. године* (даље: В. Ћоровић, *Из прошлости БиХ*), Годишњица Николе Чупића 48 (1939) 141–143; С. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић*, 205–206, 217–218; M. Šunjić, *Bosna i Venecija*, 276; Р. Радић, *Ана Кантакузина – византијска невеста у кући Косача*, Зборник за историју Босне и Херцеговине 2 (1997) 119–137.

[13] F. Rački, *Prilozi za sbirku srbskih i bosanskih listina*, 155.

[14] В. Ћоровић, *Из прошлости БиХ*, 142; M. Šunjić, *Bosna i Venecija*, 276; D. Lovrenović, *Na klizištu povijesti*, 299.

[15] S. Ljubić, *Listine* X, 25–26; M. Šunjić, *Bosna i Venecija*, 276–277.

[16] S. Ljubić, *Listine* X, 29; M. Šunjić, *Bosna i Venecija*, 277–278.

остварили су се раније планирани бракови Вукчићевих синова, а поново се оженио и сам херцег.[17]

Отимање о хрватски банат наставило се и касније, производећи нове сукобе између Томаша и његовог таста. Ти сукоби су добили и нову димензију када су се за тај простор заинтересовали и Цељски, сада рођаци Косача, али и њихови ривали Хуњадијевци, прво као великашка, а затим и као краљевска породица.[18] Босански краљ је неуморно ратовао на подручју Цетине и може се рећи да је, поред Сребренице и Подриња, освајање Хрватске било његов најдоследније поштован спољнополитички циљ.[19] Док се мотивација за преотимање Сребренице може објаснити првенствено економским разлозима, жеља за стицањем хрватског баната могла је имати само стратешко утемељење, првенствено везано за контролу путева, или бити одраз жеље за престижом. Такав закључак се намеће посебно када се има у виду да је краљ Томаш толико жудео за млетачким савезништвом, да је Венецији нудио све градове које она пожели. Без градова, власт над Хрватском не би Босни донела никакву посебну корист. Млечани су знали да би их такав подухват водио у трошкове и конфронтацију са Угарском, па су све Томашеве понуде савеза учтиво одбијали. С друге стране, Матија Корвин је од 1458. преузео највећи део хрватског баната, па су херцег и краљ били присиљени да се на ободима тог простора боре час између себе, час са баном Павлом Сперанчићем.[20]

Пад Цариграда у руке Мехмеда II (1453) шокирао је хришћанску јавност и упозорио на нарастајућу опасност од турског надирања. Јанош Хуњади опет се ставио на чело крсташког покрета и извојевао је важну, али привремену победу под Београдом 1456. године. У другој половини исте године са историјске сцене нестао је низ личности које су обележиле балканску политику у претходних двадесетак година – сам Хуњади, Улрих Цељски, деспот Ђурађ и други, а Угарска је запала у унутрашње сукобе. У таквим околностима, Стефан Томаш, коме је турски султан за неколико година извукао 160 000 дуката данка, забранио извоз племенитих метала и затражио четири стратешки важна града у Босни, одлучио је да искористи

[17] L. Thallóczy, *Studien*, 174–180; *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463*. (даље: *Poviest hrvatskih zemalja BiH*), Sarajevo 1942, 534–536, 541–542; С. Ћирковић, *Историја Босне*, 310; Исти, *Херцег Стефан Вукчић*, 205–206.

[18] N. Jorga, *Notes et Extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV siecle* II, Paris 1899, 495; С. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић*, 227–234; I. Voje, *Odnos Celjskih grofova prema političkim prilikama u Bosni i Hercegovini u XV vijeku*, Radovi sa simpozijuma „Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura", Zenica 1973, 53–67; T. Raukar, *Grofovi Celjski i hrvatsko kasno srednjovjekovlje*, Historijski zbornik 36 (1983) 113–140; M. Šunjić, *Bosna i Venecija*, 278–279.

[19] S. Ljubić, *Listine* X, 46–47, 55, 60, 86–90, 95–96, 98–101, 108–109, 113–115, 125–126, 131–133.

[20] *Poviest hrvatskih zemalja BiH*, 534–538, 541–542, 552–554; D. Lovrenović, *Na kliništu povijesti*, 299–301.

тренутак и да се наметне као вођа крсташа на Балкану. Уз подршку папе Каликста III, он је крајем 1456. покренуо иницијативу за организовање великог антитурског покрета. Надао се да ће тиме уклонити непосредни притисак са Босне, која је посебно трпела након турског заузимања већег дела Деспотовине током 1454–1455.[21]

Босански владар се упустио у озбиљне дипломатске припреме: послао је свог преговарача Николу Тесту[22] у Италију и на Запад, разговарао са папским изаслаником кардиналом Карвахалом и млетачким послаником у Угарској Пјетром Томазијем.[23] Међутим, папа је убрзо схватио да је његов ентузијазам према босанском краљу неутемељен јер овај не може да спроведе у дело своје замисли, посебно зато што су му Млечани ускратили сваку подршку у новцу, упркос одлуци Свете столице. Сам Томаш је у преговорима морао да примети да његови поданици нерадо ратују ван своје земље, а то осећање делио је и он сам. Краљ је, заправо, настојао да дође до новца и бораца који би одбранили Босну, а не цео хришћански свет.[24]

У тренутку када је тражење савезника на Западу и у Италији постало главни спољнополитички циљ босанског владара, започели су и нови брачни преговори који су имали за циљ да повећају изгледе за савезништво. О њима, за разлику од оних из 1453–54, знамо више. Сачуван је допис Јакопа Калкатере, миланског посланика у Риму, који је 20. јула 1456. извештавао свог господара Франческа Сфорцу о мисији посланика босанског краља (вероватно Николе Тесте) код папе. Посланик је изнео жељу свог господара, Стефана Томаша, да ожени првенца италијанском племкињом, по могућству краљевског рода, али би се задовољио и кнежевским. Папа је истакао да жали што краљ Арагона и његов син, војвода од Калабрије, немају женске деце, па је предложио да се босански краљ ороди са Сфорцама. У вези са тим се распитивао колико кћери има милански херцег, надајући се да он има више законите деце. Једна ћерка већ је била обећана краљу Арагона, а друга превише млада. Папа није хтео да помиње незаконите кћери, али је босански посланик хтео да чује понуду и на тој страни.[25] Разговори су

---

[21] N. Jorga, *Notes et Extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV siecle* IV *(1453–1475)*, Bucarest 1915; В. Ћоровић, *Хисторија Босне*, 520–527; *Poviest hrvatskih zemalja BiH*, 536–541; С. Ћирковић, *Историја Босне*, 311–317.

[22] О Николи Тести и његовој делатности погледати: A. Babić, *Diplomatska služba u srednjevjekovnoj Bosni*, Radovi Naučnog društva NR BiH 13/5 (1960) 52–56 (прештампано у: A. Babić, *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*, 141–147); Н. Исаиловић, *Акредитивно писмо краља Стефана Томаша за посланика Николу Тесту*, Стари српски архив 7 (2008) 181–183.

[23] V. Fraknoi, *Kardinal Carvajal u Bosni*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu 2 (1890) 9–12.

[24] *Poviest hrvatskih zemalja BiH*, 539–541; С. Ћирковић, *Историја Босне*, 313–315.

[25] В. Макушев, *Историјски споменици Јужних Словена и околних народа из италијанских архива и библиотека. Књига* 2. *(Ђенова, Мантова, Милано, Палермо, Турин)* (даље: В. Макушев, *Историјски споменици Јужних Словена* II), Београд 1882, 197–199; L. Thallóczy, *Studien*, 91–92.

настављени и касније, а Томаш је од тада редовно слао своје опуномоћенике Сфорци, не само у вези са питањем брака, већ и поводом договора о ангажману миланског херцега у крсташком походу.[26] Предлози за војни савез резултовали су само моралном подршком, док су се брачни планови, чини се, озбиљније разматрали. Међутим, преговори су се одужили и настављени су и након што је босански краљ одустао од политике са тежиштем у организацији крсташког похода. Он се у првој половини 1458. морао помирити са плаћањем данка султану.[27]

И док је Никола Теста водио преговоре са Франческом Сфорцом, у Србији су се десили непредвиђени догађаји. У доби од око 35 година, изненада је преминуо деспот Лазар Бранковић (јануара 1458).[28] Томаш је искористио прилику да обнови своју освајачку политику према Подрињу и сместа је заузео Сребреницу и још десетак градова у пограничном подручју са Деспотовином.[29] У Смедереву су се, у међувремену, развиле фракције које су се међусобно бориле за власт. У основи су постојале две – протурска и проугарска, али је и међу њима долазило до додатних раслојавања.[30] Упркос мишљењима неких хроничара и историчара, план о склапању брака између наследника Котроманића и наследнице Бранковића није рођен за живота деспота Лазара. То се свакако десило након што је Томаш заузео Подрињску област, али није познато ко је дао иницијативу.[31] Могуће је да је она дошла од Томаша који је на тај начин хтео да легализује своје освајање и да се докопа остатака Деспотовине, али постоји једнака могућност да су преговоре покренули удовица деспота Лазара Јелена Палеолог и

[26] В. Макушев, *Историјски споменици Јужних Словена* II, 199–200; L. Thallóczy – A. Áldásy, *A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára (1198–1526)* (даље: L. Thallóczy – A. Áldásy, *A Magyarország és Szerbia oklevéltára*), Budapest 1907, 235–237.

[27] I. Nagy – A. Nyáry, *Magyar diplomacziai emlékek Mátyás király korából (1458–1490)* vol. I (даље: I. Nagy – A. Nyáry, *Magyar diplomacziai emlékek* I), Budapest 1875, 18, 27–29; *Poviest hrvatskih zemalja BiH*, 544; М. Спремић, *Турски трибутари у XIV и XV веку*, Историјски гласник 1–2 (1970) 34–46 (прештампано у: М. Спремић, *Прекинут успон. Српске земље у позном средњем веку*, Београд 2005, 302–314).

[28] I. Nagy – A. Nyáry, *Magyar diplomacziai emlékek* I, 5–6; Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи* (даље: Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*), Београд – Сремски Карловци 1927, 242; *Историја српског народа* II (даље: *ИСН* II), Београд 1982, 306 (М. Спремић); М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба* (даље: М. Спремић, *Деспот Ђурађ*), Београд 1994, 514–515.

[29] I. Nagy – A. Nyáry, *Magyar diplomacziai emlékek* I, 6–7; В. Макушев, *Историјски споменици Јужних Словена* II, 204; *ИСН* II, 307 (М. Спремић); М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 517; А. Веселиновић, *Граница између Србије и Босне у XV веку*, Зборник радова Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена. Међународни научни скуп 13–15. децембар 1994. (даље: А. Веселиновић, *Граница између Србије и Босне у XV веку*), Београд 1995, 92, 96–98; Ђ. Тошић, *Посљедња босанска краљица Мара (Јелена)* (даље: Ђ. Тошић, *Посљедња босанска краљица*), Зборник за историју Босне и Херцеговине 3 (2002) 31.

[30] L. Thallóczy – A. Áldásy, *A Magyarország és Szerbia oklevéltára*, 230–233.

[31] Уп. В. Ћоровић, *Хисторија Босне*, 527–528.

њен повереник Стефан Ратковић. Познато је да су они разговарали и са Михаљем Силађијем, ујаком новоизабраног угарског краља Матијаша Корвина, о размени поседа.[32] Та настојања су наилазила на проблеме јер је временом јачало неповерење између Матијаша и Силађија, али и раздор између деспотице Јелене и слепог Стефана, Лазаревог брата, који је, након окончања афере са Михаилом Анђеловићем, изабран за деспота. Стога је вероватно да је проугарска струја у Србији прижељкивала да придобије краља Томаша, преко којег би обезбедила безбедан прелазак у Босну у случају пада Деспотовине, и подршку Угарске.[33]

Због међусобица у Смедереву, није дошло до брзог склапања договора о браку између Стефана Томашевића и Јелене (Маре) Бранковић. Један Италијан писао је 21. априла 1458. да не мисли да ће доћи до поменутог брака, због тога што представници протурске струје у Србији настоје да за деспота поставе Вука, сина слепог Гргура Бранковића.[34] Биће да је због тога Томаш наредио Николи Тести да настави разговоре са Сфорцом, као да се ништа није ни десило.[35] Међутим, јесен 1458. донела је коначан преокрет. Суочен са предстојећом турском офанзивом, босански краљ је започео интензивне преговоре са краљем Матијашем како би обезбедио угарску подршку браку Стефана и Јелене, али и ангажовање Босне и Угарске на међусобној одбрани.[36] Начелан договор свакако су постигли већ Теста, кнез Радивој и фра Марин у Београду октобра 1458.[37] Иза тог састанка уследило је издавање повеље логотету Стефану Ратковићу којом му је Томаш потврдио поседе и у Србији и у спорном подрињском подручју, обећавајући да ће му, ако се деси да српско господство (Деспотовина) не буде сачувано, пружити уточиште у Босни и доделити му нове поседе. Том исправом босански краљ је, практично, присвојио овлашћења српског деспота.[38]

---

[32] I. Nagy – A. Nyáry, *Magyar diplomacziai emlékek* I, 11–13, 36–38; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 522–524.

[33] *ИСН* II, 307–309 (М. Спремић); М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 524–526, 535–536.

[34] I. Nagy – A. Nyáry, *Magyar diplomacziai emlékek* I, 18; В. Макушев, *Историјски споменици Јужних Словена* II, 114–115; Ђ. Тошић, *Посљедња босанска краљица*, 32–33. Будући да је наведено писмо било упућено у Милано, Сфорца је већ тада могао знати да Томаш води преговоре о браку свог сина и на другој страни.

[35] В. Клаић је погрешно сматрао да су се планови о женидби Стефана Томашевића и ћерке Франческа Сфорце развили тек у току 1458. године. Погледати: V. Klaić, *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, 313–315; Ђ. Тошић, *Посљедња босанска краљица*, 32–33, нап. 19.

[36] Погледати извештаје Пјетра Томазија о турском напредовању на Балкану – В. Макушев, *Историјски споменици Јужних Словена* II, 215–222.

[37] I. Nagy – A. Nyáry, *Magyar diplomacziai emlékek* I, 38–39; В. Макушев, *Историјски споменици Јужних Словена* II, 221; В. Ћоровић, *Хисторија Босне*, 528–529.

[38] F. Rački, *Prilozi za sbirku srbskih i bosanskih listina*, 156–158; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 537–538; А. Веселиновић, *Граница између Србије и Босне у XV веку*, 96–98; Ђ. Тошић, *Посљедња босанска краљица*, 33–34; С. Мишић, *Поседи великог логотета*

Краљ Матијаш захтевао је да се и лично састане са Томашем, који је зато, од децембра 1458. до половине јануара 1459, боравио на сабору у Сегедину. Ту је уз сагласност, па и подстицај Угарске, санкционисан споразум Босне и Србије. Из перспективе Корвина резултат сабора био је следећи: босански краљ признаје угарског за сизерена, угарски владар се обавезује да брани свог босанског вазала, а будући српски деспот Стефан Томашевић обавезује се да одмах преузме одбрану Смедерева и угарске границе.[39] Веровало се да је за мађарске интересе боље да најважнији, а тада већ и једини преостали град Деспотовине држе Котроманићи, а не поједини Бранковићи наклоњени самосталнијем деловању (Стефан) или Турцима (Гргур).[40] У јеку сегединских преговора велика турска војска напала је Босну опседајући највеће градове. Краљ Томаш је похитао назад и започео борбу против османских трупа, постижући и извесне успехе. У међувремену, Стефан Томашевић и његов стриц, кнез Радивој, успели су да побегну из опседнутих Бобовца и Врандука и да, преко Угарске, заједно оду у Смедерево.[41]

У оквире нашег рада не улази прича о атмосфери коју је босански краљевић затекао у Смедереву. Сигурно је само да она није била ни најмање пријатељска. О разлозима за такво непријатељство такође нећемо опширније расправљати. Могло се радити о отпору према католичком принцу, о дубоким поделама између фракција у граду, о присуству омражене угарске посаде која је обезбеђивала неколицину Босанаца који су дошли у Смедерево итд. Летописац је укратко навео след догађаја. Босански принц Стефан Томашевић, кога савремени српски извори називају кнезом, а босански и угарски деспотом, ступио је на власт 21. марта 1459, док се са Јеленом Бранковић венчао 1. априла исте године. Осам дана касније протеран је слепи деспот Стефан, вероватно због свог противљења новом устројству у Деспотовини, а у исто време већ се знало да је велика турска војска кренула према Србији. Поделе у главном граду довеле су до тога да је одбрана практично била паралисана.[42] Очекивана угарска помоћ није стизала јер још увек није био окончан сукоб краља Матије Корвина и његових ривала из породице Хабзбурга.[43]

Иако се могло претпоставити да је будућност Деспотовине, сведене на Смедерево, крајње неизвесна, краљ Томаш је одлучио да коначно прекине

Стефана Ратковића, „Моравска Србија. Историја – култура – уметност. Зборник радова са међународног научног скупа“, Крушевац 2007, 8–10.

[39] L. Thallóczy, *Studien*, 99–102; С. Ћирковић, *Историја Босне*, 318; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 538–539.

[40] I. Nagy – A. Nyáry, *Magyar diplomacziai emlékek* I, 18–21, 35–36; L. Thallóczy – A. Áldásy, *A Magyarország és Szerbia oklevéltára*, 242; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 536.

[41] *ИСН* II, 310 (М. Спремић); Ђ. Тошић, *Посљедња босанска краљица*, 34.

[42] L. Thallóczy, *Studien*, 102–106; Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 244; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 539–540; Ђ. Тошић, *Посљедња босанска краљица*, 34–35.

[43] М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 540–541, 544.

бескрајно договарање са миланским херцегом Сфорцом о браку између свог тада већ ожењеног сина и неке од херцегових незаконитих кћери. Деспотска ћерка била је, без обзира на крхкост свог наслеђа, боља прилика него ванбрачна ћерка удаљеног владара, на чију се конкретну помоћ више скоро да и није рачунало. Тако босански краљ 1. маја 1459. пише Сфорци из Бобовца извињавајући се и жалећи што мора да оконча већ поодмакле преговоре о брачној заједници са херцеговом породицом јер му се син оженио наследницом деспота Лазара, након чега је сложном вољом Рашана изабран за владара и у звању деспота потврђен од стране угарског краља. У истом писму Томаш учтиво наводи и да он има још једног сина и ћерку (децу коју је добио са Катарином Косачом) и да верује да би се још увек могла реализовати веза неког од њих са другом децом владара Милана.[44] Франческо Сфорца му је 11. јуна, 9 дана пре слома Деспотовине, још учтивијим речима одговорио да му честита на синовљевом успеху, истичући да је избор за који се одлучио био свакако бољи. Као и Томаш и он се куне у вечно пријатељство, али херцегово писмо садржи и једну очито прекорну опаску. Сфорца наводи да има још деце, али да су сва она још од малена заручена и обећана и да у том погледу веру и част, односно своју задату реч коју цени изнад свега, не може да погази.[45]

Крајем маја 1459. фрањевац Никола Барбучи из Драча писао је, боравећи у Јајцу, кардиналу Карвахалу да му је у Осијеку показано писмо деспота Стефана Томашевића, у коме се босански краљевић жалио на притисак који трпи, захтевајући хитну подршку и помоћ. У супротном, он намерава да побегне из Смедерева јер не жели да чека турски бес. Угарска посада је, свакако, својим колико заштитничким толико и претећим присуством, допринела деспотовом останку у Србији.[46] Време је, међутим, убрзо истекло. Турска војска је опколила Смедерево, што је појачало и трзавице између странака у граду. Омражени од већег дела становништва, представници власти, чију су окосницу чинили Јелена Палеолог и Босанци, препуштени једино несигурној заштити поменуте угарске посаде и суочени са побуном протурске фракције, започели су преговоре о предаји. Њих је наводно водио кнез Радивој као тврђавски заповедник. Споразум је постигнут и 20. јуна 1459. Смедерево је предато Турцима. Стефан Томашевић је са породицом и пратњом безбедно напустио град и Србију и упутио се у Теочак у Подрињу.[47]

---

[44] I. Nagy – A. Nyáry, *Magyar diplomacziai emlékek* I, 49–50; L. Thallóczy – A. Áldásy, *A Magyarország és Szerbia oklevéltára*, 245; Ђ. Тошић, *Посљедња босанска краљица*, 35–36.

[45] L. Thallóczy, *Studien*, 93–96.

[46] *Исто*, 106–107, 415–416. Талоци је доста проблематично препричао овај документ у својој студији о кнезу Радивоју. Због тога смо се више ослањали на оригинални текст, него на његова тумачења.

[47] L. Thallóczy, *Studien*, 105–109; Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 244; *ИСН* II, 312; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 544–545; Ђ. Тошић, *Посљедња босанска краљица*, 37–38.

Пад Деспотовине изазвао је велики бес код Угара који су сматрали да се ради о издаји и кршењу сегединског споразума. Њихове наде да ће задобити Смедерево пале су у воду.[48] Прича о босанском издајству почела је да кружи хришћанским светом и краљу Томашу је било веома тешко да се оправда.[49] Стефан Томаш није доживео слом своје краљевине. Последње године провео је у борбама на граници са хрватским банатом, а Турцима се није могао активније одупрети. Његов син није имао времена да конзистентнијом политиком, посебно према римској курији, исправи очеве грешке.[50] У походу Махмуд-паше Анђеловића, у лето 1463. године, престала је да постоји и средњовековна босанска држава. Стефан Томашевић је истом приликом погубљен, а са својом супругом Јеленом (Маром), која је у време његове погибије имала свега 15–16 година, није имао потомства.[51] Тиме се, заједно са Босном, угасила и лоза Котроманића.

Neven Isailović

MARRIAGE PLANS OF THE KOTROMANIĆ DYNASTY AND THE MID-15TH CENTURY STATE POLITICS OF BOSNIA

S u m m a r y

The mid-15th century politics of the Bosnian ruling dynasty of Kotromanić displayed a certain amount of inconsistency which came mostly from the dramatically changing circumstances which occurred in the Balkans in those days. The said tendency can be clearly observed through the prism of marriage plans which King Tomaš was making for his oldest son and heir Stefan Tomašević. King Tomaš's desire to re-establish his reputation, and restore Bosnia's boundaries to their previous state, from the times of Tvrtko I, was hindered by two great powers which controlled the state of affairs in the entire region; Hungary and Turkey. Other relevant political factors; The Republic of Venice, Herzog Stefan Vukčić Kosača, Serbian despots, and Hungarian and Croatian lords, also interfered with his plans. The Bosnian ruler was embroiled in various relationships with all the mentioned states and regional lords, while trying to forge a relationship with the Pope and Italian rulers.

---

[48] С. Ћирковић, *Историја Босне*, 319.

[49] I. Nagy – A. Nyáry, *Magyar diplomacziai emlékek I*, 61–64; В. Ћоровић, *Хисторија Босне*, 533–534; *Poviest hrvatskih zemalja BiH*, 548–549.

[50] С. Ћирковић, *Историја Босне*, 323–324.

[51] О даљој судбини краљице Јелене (Маре) и њене породице погледати: М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 551; Ђ. Тошић, *Понашање босанске краљице Маре (Јелене) у избеглиштву*, у: Зборник радова X конгреса Савеза историчара Југославије, Београд 1998, 393–398; Исти, *Посљедња босанска краљица*, 38–59; Н. Зечевић, *Брачни уговор Леонарда III Токо и Милице Бранковић*, Стари српски архив 4 (2005) 209–233; Иста, *Први брак деспота Леонарда III Токо*, Зборник радова Византолошког института 43 (2006) 155–173.

In such a situation, the young prince Stefan Tomašević became an instrument which his father used to achieve changeable political goals. Marriage politics followed state politics and Bosnia was no exception, but it is indicative that at least two dynastic marriage attempts failed before the house of Kotromanić and Branković succeeded to establish family ties. At the time the rivalry between King Tomaš and his father-in-law, Herzog Stefan, reached its peak the former tried to gain advantage by marrying his heir to Hedviga (1453–1454), the window of the Croatian Ban Perko Talovac. He was discouraged in his attempt by the Republic of Venice but also by Herzog himself who also aspired to marry the rich window. With a crusade launched against Turkey as his main political aim (1456), the Bosnian king tried to deepen his links with Italian potentates. In view of that, he needed to establish family bonds with the Sforza family by marrying one of their noblewomen, for which he needed help from the Pope and Francesco Sforza, the Herzog of Milan. The plan stayed on the agenda even after he changed his political course and redirected it towards Turkey which he ceased to actively oppose (1458).

However, the death of Despot Lazar Branković opened doors to new expansion possibilities to the detriment of Serbia. The King decided that seizing the region of Podrinje[1] just was not enough and thus entered parallel negotiations with the pro-Hungarian block in the country. As soon as he succeeded in arranging the marriage between his son Stefan and Jelena (Mara), the daughter of Despot Lazar Branković; with the help of Despotesse Jelena and logothete[2] Stefan Ratković, and the approval from Hungary; King Tomaš simply sent his apologies to Herzog Sforza with whom he continued marriage negotiations up until than and informed him of his son's marriage in Serbia (1459). The mentioned marriage accelerated the downfall of the medieval Serbian state. Entering into the dynastic agreement as an opportunity to gain advantages, King Tomaš was not in a position to actively support his son in taking over the despotic throne, and without such support Tomašević was lost in the disjointed „residues" of the despotate. With the fall of Smederevo, which followed soon, not only did the state of Serbian despots cease to exists, betraying Hungary's hope to strengthen the boundary defence in the process, but Bosnia found itself at the receiving end of severe criticism from Christian contemporaries around the world.

[1] Podrinje – a geographical region in central Serbia, around the river Drina.

[2] Logothete – a senior title of the Byzantine administrative system.